

verschijnen van dit boek telde de congregatie nog slechts 180 leden.

Het bovenstaande geeft slechts een uiterst globaal beeld van de inhoud van deze congregatie-geschiedenis. Maar het is ook een heel bijzondere congregatiegeschiedenis: zij is namelijk van het begin tot het eind helemaal vanuit het perspectief van de leden, de zusters zelf, geschreven. Niet het instituut en zijn werken spelen de hoofdrol, maar de zusters. Dat kan alleen al worden afgeleid uit de participatie van de hele congregatie: het boek is voor een belangrijk deel gebaseerd op interviews en vragenlijsten. De overzichten daarvan achterin spreken boekdelen: 91 interviews, 102 vragenlijsten (eigenlijk meer, omdat ook de geïnterviewden daaraan deelnamen), en 56 vermeldingen van 'ook dank aan'. Zo ongeveer de hele congregatie moet actief met deze geschiedenis aan de slag zijn geweest! Maar er is meer. Niet alleen citeert de auteur ruimschoots uit de interviews, zij verliest daarmee niet haar historische distantie. Zij heeft het congregatiearchief grondig gebruikt, en vanuit het handelen en de beleving van de zusters zelf verwerkt, en wel vanaf het allereerste begin. Wie waren de hoofdpersonen, wat was hun karakter, hoe was hun optreden, en wat was hun rol in de evolutie van de congregatie? Van heel wat zusters is door het hele boek heen hun 'carrière' te volgen – en door incidentele verwijzingen in de tekst doet de auteur dat ook. Dat is des te opvallender, omdat de Kleine Zusters één van de weinige congregaties was die maar liefst tot 1930 door een man, een priester, werd geleid, achtereenvolgens Peter Savelberg zelf en Leo Driessen. Beide priesters krijgen het aandeel in de geschiedenis dat hen toekomt, waarna de auteur meteen weer terugkeert naar de institutionele en praktische consequenties van beider beleid voor de zusters zelf.

Wat dit betreft spreekt het register boekdelen. Het personenregister geeft 15 namen van 'sisters' (Kenia/Tanzania), 19 van zusters DSY (Indonesië) en maar liefst 445 namen van Nederlandse zusters, waarvan heel wat met paginaverwijzingen dwars door het boek heen!

Het resultaat dat er nu ligt is veel meer dan een lijvig uitgevallen congregatiegeschiedenis. Ik ken geen congregatiegeschiedenis waarin het wel en wee van de congregatie zozeer wordt beschreven, en waar nodig ook wordt geanalyseerd, met de blik onafgebroken gericht op de vrouwen die het

allemaal maar moesten waarmaken, met alle vallen en opstaan. Kortom: met dit boek heeft de auteur een prestatie van formaat neergezet. –

¶ Annelies van Heijst, Marjet Derks en Marit Monteiro, *Ex caritate. Kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19^e en 20^e eeuw*, Hilversum: Verloren, 2010, 1.195 pagina's, ISBN 978 90 8704 153 3, €55,00.

¶ Vefie Poels

Ex caritate, 'Uit liefde', is de titel van dit meer dan vuistdikke boek over de geschiedenis van de gezamenlijke Nederlandse vrouwelijke religieuzen. In de inleiding geven de auteurs de reden voor het verschijnen van dit overzichtswerk: er is veel over de afzonderlijke zustercongregaties geschreven, maar niet eerder zijn alle congregaties in één land gezamenlijk in kaart gebracht. Hun opdracht was te komen tot een 'geestelijk testament', niet in de vorm van een encyclopedisch overzicht maar van een wetenschappelijk verantwoorde studie over alle zustercongregaties die in Nederland hebben gewoond en gewerkt (p. 30). De opdracht is afkomstig van de Samenwerking Nederlandse Vrouwelijke Religieuzen (SNVR) op haar laatste algemene vergadering eind 2003. Daarmee geeft de SNVR, de overkoepelende organisatie van vrouwelijke religieuzen (informeel in 1951 en formeel in 1957 opgericht), impliciet weer dat zij een periode van twee eeuwen waarin zusters deel uitmaakten van het gewone straatleven, als afgesloten beschouwt. Hieraan moet worden toegevoegd dat het gaat om congregaties, kerkrechtelijk erkende organisatorisch verbanden, van actieve vrouwelijke religieuzen; de contemplatieve slotzusters of monialen blijven in dit boek buiten beschouwing.

Het is een gelukkige opdracht van de SNVR gezien het belang van zo'n overzichtsstudie, maar ook een moeilijke opgave. De religieuzen of zusters (ook wel aangeduid met het enigszins denigrerende 'nonnen'), vormden in hun hoogtijdagen een groep van liefst ruim 30.000 katholieke vrouwen. Zij waren lid van negentig verschillende congregaties, ieder met hun eigen regels, doelstellingen, werkzaamheden en spiritualiteit. De grootste was de Zusters van Liefde van Tilburg met ooit meer dan 4.000 leden; kleine congregaties telden soms